

Popély Árpád: A magyar—szlovák kapcsolatok válságos évtizede (1938-1948)

A második világháború végére kialakult katonapolitikai helyzet hosszú évekre Európa katonai, politikai és gazdasági megosztásához vezetett. Amíg a kontinens nyugati része a demokratikus fejlődés útjára léphetett, addig Közép- és Kelet-Európa országai – köztük Magyarország és az újjáalakult Csehszlovákia is – a szovjet érdekszféra részévé vált. Mivel a győztes nagyhatalmak a háborús felelősséget részben a térség német kisebbségeire hárították, a háború a kisebbségi jogok leértékelődését és a két világháború közötti nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer felszámolását is eredményezte.

A második világháborúból az elsőhöz hasonlóan vesztesként kikerülő Magyarország infrastruktúrája a frontharcok következtében gyakorlatilag megsemmisült, fővárosa romhalmazzá vált, gazdasága összeomlott, közigazgatási apparátusa szétesett. Katonai és polgári embervesztése kb. 1 millió fő volt, a fogságba esett katonák és elhurcolt civilek számát mintegy 700 ezerre becsülik, további százezrek kényszerültek otthonuk vagy az ország elhagyására.

A Horthy-rendszernek a nyilas uralom alatt illegalitásba kényszerült ellenzéki pártjai 1944 őszén újra aktivizálódtak, s a szovjet hadsereg által elfoglalt Debrecenben 1944 decemberében ideiglenes törvényhozó testületet és ideiglenes kormányt hoztak létre. A Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Parasztpárt, Kiszgazdapárt és Polgári Demokrata Párt képviselőiből álló ideiglenes kormány, amelynek tagjait Moszkva jelölte ki, első intézkedéseiként hadat üzent Németországnak, s 1945. január 20-án Moszkvában aláírta a feltétel nélküli kapituláció elvén alapuló fegyverszüneti egyezményt. Az egyezményben Magyarország többek között vállalta, hogy visszavonja csapatait és hivatalnokait az ország 1938 előtti határai mögé, bekapcsolódik a Németország elleni háborúba, felosztatja az összes fasiszta és németbarát szervezetet, s a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia számára 300 millió dollár értékű jóvátételt fizet. Az egyezmény végrehajtását a győztes nagyhatalmak képviselőiből álló, de szovjet vezetésű Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelte (elnöke Vorosilov marsall volt). Megszálló hadserege és a SZEB révén a Szovjetunió ellenőrzése alatt tarthatta a teljes magyar bel- és külpolitikát, s döntő szerepe lett az ország további sorsának alakításában.

A Rákosi Mátyás által irányított magyar kommunisták szovjet támogatással kezdettől fogva az ország szovjetizálására törekedtek, aminek eléréséhez a szélsőséges eszközöktől sem riadtak vissza. A legerősebb ellenfelüknek számító Kiszgazdapárt elszigetelését és meggyengítését célozta többek között a kommunista irányítás alatt álló belügyminisztérium által kreált ún. köztársaság elleni összeesküvés per, ennek kapcsán pedig több kiszgazdapárti politikus letartóztatása és elítélése. Kovács Bélát, a Kiszgazdapárt főtitkárát 1947 februárjában a Szovjetunióba hurcolták, a miniszterelnöki székben Tildy Zoltánt váltó ugyancsak kiszgazdapárti Nagy Ferencet 1947 májusában, Varga Bélát, a parlament szintén kiszgazdapárti elnökét 1947 júniusában emigrációba kényszerítették.

Az 1945. januári fegyverszüneti egyezmény a háború előtti és alatti területváltozásokat érvénytelennek nyilvánította, Magyarország végleges határaitól azonban a békekonferenciának kellett döntenie. A háború utáni magyar külpolitika egyik meghatározó feladata ezért a békekonferenciára való felkészülés volt. Háborús vesztesként Magyarország kilátásai meglehetősen kedvezőtlenek voltak, a magyar diplomácia 1946 tavaszáig mégis bízott benne, hogy a nagyhatalmak korrigálják a határok első világháború utáni megvonásánál elkövetett hibáikat, s az új határok megállapításánál a trianoni döntés etnikai szempontú módosítására fognak törekedni.

Az 1946 őszi ülésező párizsi békekonferencia – amelyen Magyarország egyébként is csak a magyar–román határ módosítására nyújtott be javaslatot – ezt követően magyar–csehszlovák viszonylatban is az 1938 előtti határt állította vissza azzal a különbséggel, hogy a Duna jobb partján Magyarország újabb 3 falut volt kénytelen átadni a pozsonyi hídfő kiszélesítésére törekvő Csehszlovákiának. A békekonferencia magyar, ill. csehszlovák vonatkozású döntése volt az is, hogy az erőteljes szovjet támogatás ellenére elutasította a lakosságcsere után csehszlovák számítások szerint Csehszlovákiában maradó 200 magyar egyoldalú kitelepítésének engedélyezésére vonatkozó csehszlovák indítványt. Magyarországnak a háborút követő egy-két év során Csehszlovákia kivételével valamennyi szomszédjával sikerült normalizálnia a kapcsolatait. A magyar–csehszlovák kapcsolatok rendezésének legfőbb akadálya a szlovákiai magyarság jogfosztása és a kitelepítésére irányuló törekvések voltak.

A kisebbségellenes intézkedések alapdokumentumává és hivatkozási forrásává az új csehszlovák kormány 1945. április 5-én Kassán kihirdetett programja vált, amely megfogalmazása a kommunisták nevéhez fűződik. Az ún. kassai kormányprogram a kollektív bűnösség elve alapján kilátásba helyezte a németek és magyarok megfosztását csehszlovák állampolgárságától, felelősségre vonásukat és megbüntetésüket, vagyonuk elkobzását, s a német és magyar iskolák bezárását.

A kormányprogram közzétételét követően elnöki dekrétumok, kormányrendeletek és SZNT-rendeletek sokasága látott napvilágot, amelyek a német és magyar kisebbséget gyakorlatilag törvényen kívüli állapotba helyezték. A kisebbségellenes jogalkotás szimbólumává Beneš elnök 1945. augusztus 2-i 33. sz. alkotmánydekrétum vált, amely a teljes magyar és német kisebbséget megfosztotta csehszlovák állampolgárságától. A magyarellenos jogalkotást ugyanakkor téves volna a Beneš-dekrétumokkal azonosítani, hiszen Szlovákiában, ahol a dekrétumok egy része ráadásul érvénybe sem lépett, a magyarság jogfosztását elsősorban az SZNT, a Megbízottak Testülete és az egyes megbízotti hivatalok rendeletei szabályozták.

A különböző jogszabályok kimondták többek között a magyarok (és németek) vagyonának elkobzását és szlovákok közötti szétosztását, a magyar egyesületek feloszlását, a magyarok elbocsátását állásukból, nyugdíjuk és szociális járulékok megvonását, kizárásukat a politikai pártokból és a nemzeti bizottságokból, az egyetemekről és főiskolákról. Megvonták a magyarok választójogát, iskoláikat bezárták, betiltották magyar könyvek és újságok kiadását és behozatalát, a magyar nyelv használatát nemcsak a közhivatalokban, hanem sok helyütt az egyházi szertartásokban és a nyilvános helyeken is. Magyarok rádiókészüléket nem birtokolhattak, házaikból, lakásaikból bármikor ki lehetett őket lakoltatni, s bármikor közmunkára lehetett őket kötelezni.

A magyar fél álláspontja az volt, hogy amennyiben Csehszlovákia meg akar szabadulni a magyaroktól, akkor adja át őket az általa lakott területekkel együtt, ha pedig erre nem hajlandó, akkor hagyjon fel az üldözésükkel és biztosítsa számukra az őket megillető kisebbségi jogokat. A csehszlovák hatóságok ezért 1945 őszi azzal a nem titkolt szándékkal kezdték meg a magyar lakosság közmunka ürügyén végrehajtott országon belüli széttelepítését, vagyis csehországi deportálását, hogy rákényszerítsék Magyarországot legalább a lakosságcsere elfogadására. A magyar kormány, miután azt tapasztalta, hogy a nagyhatalmak vonakodnak közbelépni a magyar kisebbség üldözésének és deportálásának leállítására érdekében, s Szlovákia magyarlakta területeinek Magyarország által kért nemzetközi felügyelet alá helyezése helyett kétoldalú megállapodást szorgalmaznak a lakosságcsereéről, végül mégis rákényszerült a lakosságcsere-egyezmény aláírására, mégpedig a csehszlovák fél által diktált feltételek többségének elfogadásával.

Az 1946. február 27-én aláírt lakosságcsere-egyezmény lehetővé tette Csehszlovákia számára, hogy annyi szlovákiai magyart telepíthessen át Magyarországra, amennyi

magyarországi szlovák önként jelentkeztek a Csehszlovákiába való áttelepülésre. Csehszlovákia azonban ezen túlmenően lehetőséget kapott arra, hogy egyoldalúan áttelepíthesse Magyarországra a szlovák népbíróságok által háborús bűnösnek minősített magyarokat is. Ez utóbbi rendelkezés azt eredményezte, hogy a szlovák népbíróságok felsőbb utasításra ezerszám helyezték vád alá és ítélték el a magyarokat, hogy háborús bűnösség címén egyoldalúan Magyarországra lehessen őket telepíteni. Az ítéletek indoklása általában az volt, hogy az érintettek magyar pártok és más magyar szervezetek tagjai voltak, vagy hogy 1938-ban részt vettek a községükbe bevonuló magyar honvédség fogadásán. Amikor a csehszlovák kormány 1946 augusztusában átadta Moszkvának az áttelepítésre kijelölt magyarok névjegyzékét, abban a csere keretében áttelepítendő 105 ezer személy mellett további 24 ezer „háborús bűnös”, családtagokkal együtt 75 ezer személy szerepelt.

Miután a magyar kormány ilyen körülmények között nem járult hozzá a lakosságcsere megindításához, a csehszlovák fél számára ismét a magyar lakosság csehországi deportálása vált azzá az eszközzé, amellyel rákényszerítette Magyarországot a csere megkezdésére. A karhatalmi erők igénybevételevel lebonyolított, s hivatalosan „munkaerő-toborzásnak” nevezett akció során 1946 novembere és 1947 februárja között több mint 41 ezer szlovákiai magyart – köztük gyermekeket, nőket és öregeket – szállítottak embertelen körülmények között Csehországba. Szlovákiában hagyott vagyonukat elkobozták és szlovák telepeseknek adták.

A végül 1947 áprilisában meginduló lakosságcsere 1948 decemberéig tartott. Magyarországról összesen 71 ezer szlovák települt át Csehszlovákiába, ezzel szemben pedig Csehszlovákiából 89 ezer magyart telepítettek át Magyarországra. A magyar diplomáciának a lakosságcsere lebonyolítása során sikerült megakadályozni a „háborús bűnösök” tervezett tömeges méretű áttelepítését, nem sikerült ugyanakkor betartatnia az egyezményben előírt vagyoni paritást. Amíg ugyanis Magyarországról elsősorban az ottani szlovák lakosság szociálisan gyengébb rétegei jelentkeztek áttelepülésre, a szlovák hatóságok főleg a magyar lakosság vagyonosabb rétegeit, az értelmiséget és a módosabb földműveseket telepítették át. A Csehszlovákiából kitelepített magyarok által hátrahagyott ingatlanvagyon értéke ezért többszörösen meghaladta a magyarországi szlovákok által visszahagyottét.

A lakosságcserevel és a csehországi deportálással párhuzamosan a szlovákiai magyarság számának csökkentését célozta az 1946. június 17-én meghirdetett ún. reszlovakizációs, vagyis visszaszlovákosítási kampány is. A reszlovakizáció hivatalosan megfogalmazott célja az volt, hogy a múltban elmagyarosodott szlovákok számára lehetővé tegyék visszatérésüket az „anyanemzet” soraiba, gyakorlati megvalósítása során azonban a déli határvidék elszlovákosításának egyik eszköze lett belőle. Az önkéntesnek hirdetett akció szervezői ugyanis a magyar lakosságot választás elé állították: a reszlovakizálóknak állampolgárságuk visszaadását, a vagyonelkobzás és kitelepítés alóli mentesülésüket ígérték, a reszlovakizációt elutasítókat ugyanakkor vagyonuk elkobzásával és kitelepítéssel fenyegették meg. Mindezek után a megfélemlített szlovákiai magyarság nagy része, több mint 400 ezer fő eleget tett a reszlovakizációs felhívásnak, s kényszerűségből szlováknak vallotta magát.

A reszlovakizáció végül nem járt tartós következménnyel, mivel a reszlovakizáltak túlnyomó többsége a rájuk nehezedő nyomás enyhültével az 1950-es években már ismét magyarnak merte vallani magát.